

Nr 1.

Ankom till riksdagens kansli den 13 februari 1946 kl. 12 m.

Utlåtande i anledning av Kungl. Maj:ts proposition med förslag till lag angående ändrad lydelse av 1 och 2 §§ beredskapsförfogandelagen den 30 juni 1942 (nr 584).

Genom en den 12 januari 1946 dagtecknad proposition, nr 20, vilken hänvisats till lagutskott och behandlats av andra lagutskottet, har Kungl. Maj:t, under åberopande av propositionen bilagda i statsrådet och lagrådet förda protokoll, föreslagit riksdagen att antaga följande förslag till

L a g

angående ändrad lydelse av 1 och 2 §§ beredskapsförfogandelagen den 30 juni 1942 (nr 584).

Häri genom förordnas, att 1 och 2 §§ beredskapsförfogandelagen den 30 juni 1942 skola erhålla ändrad lydelse på sätt nedan anges.

1 §.

Där så prövas nödvändigt antingen för tillgodoseende av beredskapen vid sådan del av krigsmakten, som, utan att vara ställd på krigsfot, tages i anspråk för ändamål, varom förmäles i 28 § 1 mom. värnpliktslagen, eller ock för avveckling av tidigare anbefalld beredskap äger Konungen förordna:

- a) att då — — — sålunda erfordras;
- b) att, även — — — förfogande; samt
- c) att ägare eller innehavare av visst i förordnandet angivet markområde eller viss i förordnandet angiven byggnad eller anläggning skall ställa sålunda angiven egendom till krigsmaktens förfogande.

Rätt att — — — i kommandoväg.

2 §.

Egendom, som — — — övertages med äganderätt. Markområden, byggnader, anläggningar, fartyg och luftfartyg må dock tagas i anspråk allenast med nyttjanderätt.

Denna lag träder omedelbart i kraft.

Beträffande de skäl, som ligga till grund för förslaget, får utskottet, i den mån redogörelse därför icke lämnas här nedan, hänvisa till propositionen.

I början av 1944 påbörjades inom försvarsdepartementet en undersökning i syfte att förbereda krigsmaktens blivande övergång till fredsfot. Därvid uppmärksammades bland annat frågan om den egendom i enskild ägo, som under beredskapen tvångsvis tagits i anspråk med nyttjanderätt för krigsmaktens behov. Det framgick av undersökningen att det i många fall kunde bli erforderligt att även sedan krigsmakten återgått till fredsfot kvarhålla sådan egendom under kronans disposition.

Med stöd av Kungl. Maj:ts bemyndigande den 14 september 1944 tillkallades samma dag två utredningsmän att inom försvarsdepartementet biträda med omprövning av frågan om formerna för fortsatt förfogande under erforderlig tid efter den förstärkta försvarsberedskapens upphörande över olika slag av ianspråktagen egendom.

Utredningsmännen avgåvo betänkande i ämnet den 15 maj 1945.

Över betänkandet ha efter remiss utlåtanden avgivits av ett flertal myndigheter.

Den för militära ändamål tillämpliga förfogandelagstiftningen innefattar följande tre centrala författningar: allmänna förfogandelagen den 22 juni 1939 (nr 293), rekvisitionslagen den 30 juni 1942 (nr 583) samt beredskapsförfogandelagen den 30 juni 1942 (nr 584). Till dessa lagar ansluta sig tillämpningsförfattningar.

Allmänna förfogandelagen är provisorisk och har tidsbegränsad giltighet. Lagens giltighetstid har successivt förlängts, sista gången — genom lag den 11 maj 1945 — för tiden till och med den 30 juni 1946. För tillämpning av lagens materiella bestämmelser fordras särskilt förordnande. Sådant förordnande må meddelas »vid krig eller krigsfara, vari riket befinner sig, eller eljest under utomordentliga, av krig föranledda förhållanden». Förordnande meddelas av Kungl. Maj:t med riksdagens samtycke; dock att, när riksdagen ej är samlad, provisoriskt förordnande må meddelas av Kungl. Maj:t. Genom kungörelse den 6 september 1939 meddelade Kungl. Maj:t förordnande, som nyss nämnts, att gälla tills vidare, och riksdagen förklarade sig i skrivelse den 7 oktober samma år gilla förordnandet. — Enligt lagen är det förbehållet Konungen allena att meddela förfogandebeslut. Lagen utgör grundvalen för de genomgripande åtgärder på folkhushållningens område, som kriget nödvändiggjort, men är även avsedd för andra syften, bland annat för den rent militära behovstäckningen.

Rekvisitionslagen och *beredskapsförfogandelagen* äro båda av permanent natur. För lagarnas tillämpning fordras emellertid, att särskilda förutsättningar — knutna till särskilda stadier av den militära beredskapen — äro för handen. Båda lagarna äro begränsade till att avse krigsmaktens behov.

Rekvisitionslagen förutsätter för sin tillämpning, att förordnande enligt § 74 regeringsformen meddelats att krigsmakten eller någon del därav skall ställas på krigsfot samt att Konungen meddelat förordnande angående lagens

tillämplighet. Den 5 april 1940 utfärdades en kungörelse (nr 198), enligt vilken rätt till rekvisition enligt rekvisitionslagen (av år 1938) finge »tills vidare tillkomma vederbörande militära myndigheter». Kungörelsen, som — ehuru med vissa inskränkningar — fortfarande äger giltighet, har numera avseende å 1942 års rekvisitionslag. Rekvisitionsrätt tillkommer enligt lagen de militära myndigheter, åt vilka Konungen meddelar sådan rätt. Byggnader, anläggningar och markområden må endast rekvireras med nyttjanderätt. Egendom av annat slag rekvireras antingen med nyttjanderätt eller med äganderätt.

Beredskapsförfogandelagen är avsedd att tillgodose beredskapen vid sådan del av krigsmakten, som, utan att vara ställd på krigsfot, tages i anspråk för ändamål, varom förmåles i 28 § 1 mom. värnpliktslagen. I sistnämnda lagrum stadgas, att Konungen, då rikets försvar eller dess säkerhet eljest det kräver, må efter statsrådets hörande till tjänstgöring inkalla värnpliktiga till behöfligt antal. Beredskapsförfogandelagen träder i tillämpning efter förordnande av Konungen. I lagen upptagas tre huvudkategorier av förfoganden, nämligen: a) förfoganden över livsmedel, transportmedel, kvarter m. m., avsedda att möjliggöra militär personals förläggning utom den ordinarie förläggningsplatsen; b) förfoganden över hästar, fordon och vissa fartyg m. m., som erfordras för truppförbandens ställande på krigsfot; samt c) förfoganden över markområden. Rätt att göra förfoganden enligt a) och b) tillkommer de militära myndigheter, som bestämmas av Konungen. Om förfogande över markområde må däremot endast Konungen förordna.

Den egendom i enskild ägo, som kronan nu innehar med nyttjanderätt, har upplåtits antingen jämlikt allmänna förfogandelagen eller rekvisitionslagen eller ock genom frivillig överenskommelse.

Rekvisitionslagen och beredskapsförfogandelagen äro ej samtidigt tillämpliga inom en och samma del av krigsmakten. Rätten att göra förfogande enligt beredskapsförfogandelagen till förmån för viss del av krigsmakten upphör nämligen så snart rekvisition må äga rum för fyllande av dess behov. Allmänna förfogandelagen kan däremot tillämpas parallellt med envar av nysnämnda båda lagar. Mellan allmänna förfogandelagen, å ena, och särskilt rekvisitionslagen, å andra sidan, råder en viss dualism. Samtliga förfoganden, som må göras enligt rekvisitionslagen, kunna även ske enligt allmänna förfogandelagen, som har den större räckvidden. Praxis synes ha varit att, då det behov som skolat tillgodoses varit av längre varaktighet eller då fråga varit om särskilt värdefulla eller eljest betydelsefulla objekt, de militära myndigheterna avstått från den dem tillkommande formella behörigheten att rekvirera och i stället hemställt hos Kungl. Maj:t om förfogande enligt allmänna förfogandelagen.

Ersättning för egendom som tages i anspråk enligt allmänna förfogandelagen bestämmas av riksvärderingsnämnden. Enligt rekvisitionslagen och beredskapsförfogandelagen bestämmas däremot ersättningen av lokal värderingsnämnd såsom första instans. Lokal värderingsnämnds beslut må överklagas hos riksvärderingsnämnden. Fyra olika slag av lokala värderingsnämnder

finnas, nämligen hästvärderings-, bilvärderings- och allmänna lokala värderingsnämnden inom länen samt fartygsvärderingsnämnder inom marindistriktet.

Utredningsmännen förordade den lösningen, att egendom, som upplåtits enligt rekvisitionslagen och som angäves böra bibehållas under kronans disposition under tiden efter det lagen upphört att vara tillämplig, toges i anspråk jämlikt allmänna förfogandelagen genom förordnande av Kungl. Maj:t. Ett sådant förordnande borde vara av det innehållet att viss i förordnandet närmare angiven rekvirerad egendom toges i anspråk med nyttjanderätt enligt allmänna förfogandelagen. Förordnandet komme således att innebära en konvertering från en rättstitel till en annan. Motsvarande förfarande syntes böra tillämpas beträffande egendom, som vore upplåten på grund av frivillig överenskommelse och som icke på annat sätt kunde bevaras åt kronan.

Utredningsmännens förslag har tillstyrkts av flertalet remissmyndigheter men två myndigheter ha framställt erinringar.

Försvarets civilförvaltning har påpekat, att rekvisitionslagen erbjöd den fördelen att formerna för såväl ianspråktagandet som ersättnings fastställande voro avpassade med hänsyn till militära förhållanden och under en längre tid praktiskt prövade med tillfredsställande resultat.

Riksvärderingsnämnden har på anförda skäl framhållit angelägenheten av att den enligt rekvisitionslagen gällande ordningen för prövning av ersättning måtte vinna tillämpning å de ersättningsfrågor, som kunde uppkomma under tiden för beredskapens avveckling.

I ett till utredningsmännen avgivet yttrande hade *marinförvaltningen* framfört liknande synpunkter som sedermera civilförvaltningen och riksvärderingsnämnden.

I yttrande över ett av marinförvaltningen avgivet förslag till författningsändringar har *riksvärderingsnämnden* — i anslutning till vad nämnden tidigare yttrat rörande utredningsmännens förslag — bland annat anfört följande:

Man kunde ifrågasätta huruvida det behov av förfogande över annans egendom, som kunde uppkomma under avvecklingstiden, borde tillgodoses med användande av allmänna förfogandelagen. Nämnden ansåge för sin del att behovet av förfoganderätt under avvecklingstiden enklast kunde tillgodoses genom en utsträckt tillämpning av beredskapsförfogandelagen. Genom hänvisningen i 4 § i denna lag till rekvisitionslagen komma sistnämnda lags ersättningsregler att bli tillämpliga och ersättningsfrågorna komme alltså under avvecklingstiden att handläggas i samma ordning som under beredskapstiden.

Föredraganden, statsrådet Sköld, har i propositionen anfört:

»Under beredskapstiden har enskild egendom i stor utsträckning tagits i anspråk med nyttjanderätt för krigsmaktens behov. Upplåtelseerna ha skett antingen enligt allmänna förfogandelagen eller enligt rekvisitionslagen eller ock efter frivilliga avtal. Den upplåtne egendomen är till en del alltjämt i kronans besittning. Sålunda ha åtskilliga enskilda markområden upplåtits för

befästningsanläggningar. Det har ännu ej varit möjligt att slutligt avgöra vilka av dessa anläggningar som skola kvarstå och vilka som skola raseras. Intill dess så skett måste områdena förbliva under kronans dispositionsrätt. Vidare ha enskilda byggnader tagits i bruk för förråd vid fältdepåerna. Den materiel, som förvaras där, avses skola uppläggas mera centralt. För ändamålet erfordras emellertid nya förrådsbyggnader och dessa ha ännu ej hunnit färdigställas. I avvaktan härpå måste vissa av de nu upplåtna byggnaderna alltjämt nyttjas för förrådsändamål. Motsvarande förhållande föreligger troligen i fråga om vissa verkstäder ävensom några anläggningar, t. ex. oljecisterner. En annan i detta sammanhang betydelsefull kategori utgöres av de hjälpfartyg, som användas för minsvepningen. En del av dessa fartyg måste med all sannolikhet kvarhållas i tjänst under viss tid framåt.

Jag är medveten om att det tvång, som tillämpningen av en förfogandelag alltid innebär, kan vara ägnat att medföra särskild irritation under ett fredligt tillstånd, då de av krisen föranledda tvångsåtgärderna i allmänhet äro stadda på avskrivning. Jag vill därför understryka, att det uppenbarligen endast kan komma i fråga att kvarhålla enskild egendom i fall då ett oundgängligt behov därav föreligger. Den största hänsyn bör härvid själfallet tagas till de enskilda ägarna i fråga om såväl förfogandenas omfattning som deras varaktighet.

Såsom förut nämnts har en del av ifrågavarande upplåtelser skett jämlikt rekvisitionslagen. Denna lag, som är anknuten till grundlagen, är för sin tillämplighet beroende av att krigsmakten är ställd på krigsfot eller — efter den utvidgning begreppet mobilisering undergått — att förstärkt försvarsberedskap är rådande. Vid krigsmaktens återgång till fredsfot skall sålunda rekvisitionsrätten upphöra från och med den tidpunkt som Konungen bestämmer.

Sedan beredskapen numera upphävt, bör rekvisitionslagen så snart ske kan sättas ur tillämpning. Därmed upphöra även de nyttjanderättsupplåtelser som skett enligt lagen att vara gällande. Av det förut anförda följer emellertid att dessa upplåtelser, i den mån de avse egendom som tills vidare ej kan frigöras och återställas till ägarna, måste förlängas i en eller annan form.

De inom försvarsdepartementet tillkallade utredningsmännen ha härvid förordat den lösningen att egendom som upplåtits enligt rekvisitionslagen och som måste bibehållas i kronans besittning under tiden efter det lagen upphört att vara tillämplig skulle tagas i anspråk enligt allmänna förfogandelagen genom förordnanden av Kungl. Maj:t. Motsvarande förfarande syntes böra tillämpas beträffande frivilligt upplåten enskild egendom som alltjämt vore erforderlig och som ej på annat sätt kunde bevaras åt kronan. Det förutsattes vidare, att Kungl. Maj:t då så bleve erforderligt skulle förordna om förlängning av sådana upplåtelser som tillkommit på grundval av allmänna förfogandelagen.

Emellertid ha några myndigheter — försvarets civilförvaltning, marinförvaltningen och riksvärderingsnämnden — framhållit angelägenheten av att den enligt rekvisitionslagen gällande ordningen för prövning av ersättning måtte vinna tillämpning även å de ersättningsfrågor som uppkomme under

avvecklingstiden och som vore av identiskt samma slag som de vilka under beredskapstiden handlagts enligt rekvisitionslagen. Ersättningen borde med andra ord prövas, icke såsom enligt allmänna förfogandelagen av riksvärderingsnämnden såsom enda instans, utan i första hand av lokal värderingsnämnd. Den erfarenhet som de lokala värderingsnämnderna förvärvat under beredskapstiden vore en värdefull tillgång som ej borde underskattas. I anslutning till de sålunda anförda synpunkterna har riksvärderingsnämnden funnit att behovet av förfoganderätt under avvecklingstiden enklast kunde tillgodoses genom en utsträckt tillämpning av beredskapsförfogandelagen. Genom hänvisningen i 4 § i denna lag till rekvisitionslagen komme sistnämnda lags ersättningsregler att bliva tillämpliga och ersättningsfrågorna komme alltså under avvecklingstiden att handläggas i samma ordning som under beredskapstiden.

För egen del finner jag starka skäl tala för den av riksvärderingsnämnden förordade anordningen. Frågan om beredskapsförfogandelagen står i överensstämmelse med regeringsformen var föremål för bedömande vid lagens tillkomst och den jämkning i lagen varom nu är fråga synes icke vara av innebörd att böra föranleda ett annat bedömande än förut.

För ifrågavarande ändamål blir det erforderligt att utvidga beredskapsförfogandelagens tillämplighet i så måtto att förordnande enligt lagen skall kunna meddelas jämväl där så prövas nödvändigt för avveckling av tidigare anbefalld beredskap.

Därjämte blir det behövt att göra lagen tillämplig även å byggnader och anläggningar. Rätten att förfoga över sådan egendom torde såsom en garanti mot missbruk böra förbehållas Konungen, vilket kan ske genom att egendomen upptages i 1 § första stycket c) i lagen. Det må i detta sammanhang framhållas, att behov av att förfoga över egendom av nyssnämnda båda kategorier, enligt vad erfarenheterna utvisa, även föreligger under ett sådant beredskaps-tillstånd för vilket lagen hittills uteslutande avsetts.

Förutom å markområden, byggnader och anläggningar synes lagen under avvecklingstiden böra tillämpas å fartyg, som omnämnas i 1 § första stycket b). Detta stadgandes avfattning lägger i Konungens hand att uppdraga gränser för förfogandenas utsträckning. Rätten att göra anfordran av fartyg bör i kommandoväg förbehållas chefen för marinen och marinförvaltningen (1 § andra stycket). Det må framhållas, att den huvudsakliga verksamhet, för vilken fartyg erfordras, nämligen minsvepningen av rikets kuster, uppenbarligen är av i lika hög grad enskilt som offentligt intresse.

Förfoganderätt enligt 1 § första stycket a) i lagen synes icke böra ifrågakomma under avvecklingstiden. Härav följer att »rum för personal, hästar eller fordon» (kvarter) som må erfordras för t. ex. militär arbetsstyrka endast må tagas i anspråk efter frivillig upplåtelse.

I enlighet med det anförda skulle Konungen, för tillgodoseende av oundgängliga behov som sammanhånga med avvecklingen, äga utfärda förordnande enligt 1 § första stycket i fråga om dels fartyg dels ock markområden, byggnader och anläggningar. Förordnandet torde få avse egendom som upp-

låtits enligt rekvisitionslagen eller frivilligt ävensom i undantagsfall förut ej ianspråktagen egendom. Efter hand som avvecklingen fortskrider bör egendom successivt kunna frigöras, varför omfattningen av förordnandet tid efter annan bör tagas under omprövning.

Den förordade lagändringen synes böra träda i kraft omedelbart.

De befogenheter Konungen skulle erhålla genom lagändringen gå ej utöver dem som stå till buds enligt den alltjämt gällande allmänna förfogandelagen.»

Lagrådet har mot det till lagrådet remitterade lagförslaget framställt en erinran av formell natur, som beaktats vid utarbetandet av det genom propositionen framlagda förslaget.

Genom förevarande proposition har föreslagits en utvidgning av beredskapsförfogandelagens tillämplighet att jämväl omfatta avveckling av tidigare anbefalld beredskap. Därjämte har lagen gjorts tillämplig även å byggnader och anläggningar.

Utskottet.

Det förhåller sig uppenbarligen så, att det även efter krigsmaktens övergång till fredsfot är nödvändigt att Konungen för avveckling av beredskapen äger föfoga över enskild egendom. Denna förfoganderätt hade givetvis kunnat utformas på olika sätt, men utskottet har icke något att erinra mot att det sker genom en utsträckning av beredskapsförfogandelagens tillämplighet. Ej heller har utskottet något att erinra mot avfattningen av det framlagda lagförslaget.

Utskottet vill emellertid understryka, att förordnanden enligt beredskapsförfogandelagen i dess föreslagna lydelse endast böra ifrågakomma då ett oundgängligt behov så kräver. Såsom föredragande statsrådet framhållit i propositionen är det tvång, som tillämpningen av en förfogandelag alltid innebär, ägnat att medföra en särskild irritation under ett fredligt tillstånd, då de av krisen föranledda tvångsåtgärderna i allmänhet äro stadda på avskrivning. Utskottet förutsätter fördenskull, att beredskapsförfogandelagen under avvecklingstiden kommer att användas med den största varsamhet.

Under hänvisning till vad sålunda anförts får utskottet hemställa,

att riksdagen måtte bifalla förevarande proposition.

Stockholm den 12 februari 1946.

På andra lagutskottets vägnar:

DAVID NORMAN.

Vid ärendets behandling hava närvarit

från första kammaren: herrar *Norman, Holmbäck, Forsslund, Löfvander, Björkman**, *Nils Elowsson**, *Uhlén* och *Carl Eric Ericsson*;

från andra kammaren: herrar *Olovson* i Västerås*, *Hästad**, fru *Johansson**, herrar *Hedlund* i Rådom*, *Osterman*, *Andersson* i Gisselås, *Lundberg* och *Andersson* i Alfredshem.

* Ej närvarande vid utlåtandets justering.